

О. І. Вовк

Проект філософа М. Ф. Федорова з улаштування шкіл-музеїв (до питання про увічнення пам'яті В. Н. Каразіна)

У статті аналізується інтерпретація особистості та діяльності засновника Харківського університету, видатного громадського діяча і природодослідника В. Н. Каразіна (1773–1842) з боку російського філософа-косміста М. Ф. Федорова (1829–1903). Спеціальну увагу звернено на проекти М. Ф. Федорова щодо увічнення пам'яті про В. Н. Каразіна (передусім школами-музеями).

Ключові слова: В. Н. Каразін, М. Ф. Федоров, увічнення пам'яті, школи-музеї.

Ім'я видатного українського природознавця, організатора освіти і науки Василя Назаровича Каразіна увічене у назвах багатьох об'єктів не тільки на Землі, але і в космосі. Це – астероїд 6547 Vasilkarazin, численні урбаноніми, стипендії для молодих науковців, і, звичайно, головне його «дітище» – Каразінський університет. Водночас в історії каразінознавства можна знайти чимало нереалізованих проектів, спрямованих на вшанування пам'яті цієї непересічної особистості. Незважаючи на те, що ці пропозиції не були втілені у життя, саме їх існування свідчить про увагу громадськості до постаті засновника Харківського університету.

Пропонована публікація присвячена одному з таких проектів, що був висунутий філософом-футурологом Миколою Федоровичем Федоровим. Варто зауважити, що його внесок у справу інтерпретації та популяризації наукової спадщини В. Н. Каразіна до нашого часу залишається одним з маловідомих аспектів каразінознавства.

Основоположник російського космізму звернувся до теми про роль В. Н. Каразіна в історії вітчизняної наукової думки на початку 1890-х рр. Варто зазначити, що в цілому даний період ознаменувався суттєвим зростанням суспільного інтересу до особистості В. Н. Каразіна. Це виразилося, зокрема, у значному збільшенні кількості каразінознавчих розвідок, причому не лише у фаховій літературі, але й у публіцистиці. Зріс також і тематичний спектр каразінознавчих студій. Саме у 1880–1890-х рр. вперше спеціально почала розглядатися проблема внеску В. Н. Каразіна у розвиток природничих наук [див. 4].

Наприкінці XIX ст. увага дослідників була зосереджена на каразінських пошуках у сфері метеорології, які були безпосередньо пов'язані з роздумами про можливість регулювання клімату. Також привертав увагу пов'язаний з метеорологічними дослідженнями проект «електроатмосферного снаряду» для акумуляції електричної енергії з верхніх шарів атмосфери [детальніше див. 4, с. 77–78]. Так, напередодні

півстолітнього ювілею з дня смерті просвітителя стаття відповідної тематики вийшла друком на сторінках газети «Харьковские губернские ведомости» (ХГВ) [6]. У цій достатньо стислій публікації основну увагу було приділено висвітленню історії винаходу. 8 листопада 1892 р. Д. І. Багалій виступив перед академічною громадськістю з доповіддю, що була приурочена до 50-ї річниці з дня смерті просвітителя. У цій промові дослідник, між іншим, акцентував увагу на внесок В. Н. Каразіна у розвиток науки [1].

М. Ф. Федоров звернув увагу на статті В. Н. Каразіна щодо дослідження атмосферних явищ і спрямування могутності сил природи на користь людини. Він по-своєму оригінально інтерпретував ці ідеї. У 1892 р. у «Пензенских губернских ведомостях» була надрукована стаття М. Ф. Федорова «Об управлении силами природы» (пізніше кілька разів передруковувалася під назвою «Каразин как метеороург, а не метеоролог») [9]. Тоді ж у московському журналі «Русский архив» вийшла анонімна стаття «В. Н. Каразин и господство над природою» [2]. Як припускають сучасні дослідники, вона була написана публіцистом Ю. П. Бартенєвим за безпосередньої участі М. Ф. Федорова, а, можливо, і за його безпосередньої участі [5, с. 475].

У названих розвідках здійснюється екскурс до історії винаходу, демонструється ставлення до нього сучасників В. Н. Каразіна та його найближчих нащадків. Ще більш цінно те, що автори намагаються оцінити важливість каразінської думки щодо побудови снаряду для акумуляції електричної енергії з верхніх шарів атмосфери. Вони були переконані, що цей «забутий, забракований проект» з часом «принесе його авторові більше слави, ніж навіть заснування Харківського університету» [2, с. 90].

Тема була продовжена М. Ф. Федоровим і у статті «Разоружение. Как орудие разрушения обратит в орудие спасения» (1898 р.), де він ще раз вказував на важливість і перспективність метеорологічних досліджень та атмосферної регуляції, посилаючись на В. Н. Каразіна. Філософ пропонував залучати до проведення подібних пошуків військових, переорієнтувавши їх, таким чином, «від боротьби із собі подібними» до «розумної дії на сліпі, неусвідомлені дії природи» [11, с. 271].

Описане завдання не було у розумінні мислителя вузькоутилітарним; глибинною ідеєю розвідки стало подолання існуючого порядку життєустрою та надання людям можливості жити щасливо, мирно й морально. Стаття, що відкрила цикл творів М. Ф. Федорова, присвячених проблемі роззброєння, викликала жваву дискусію у пресі [див. 5, с. 478–479], проте центр уваги авторів закономірно змістився на філософські проблеми, а відгуки носили не науково-технічний, а, імовірноше, футурологічний характер.

М. Ф. Федоров артикулював цікаві пропозиції щодо увічнення пам'яті

про В. Н. Каразіна. Він був принципово проти встановлення монумента, стверджуючи, що «пам'ять Каразіна можна і слід увічнювати не статуєю, що відновлювала б лише його зовнішність, а справою, котра була б утіленням його плідної думки» [8, с. 127]. Було висунуто пропозицію надати ім'я В. Н. Каразіна метеорологічній обсерваторії Московського університету [3, с. 563; 8, с. 127]. Клопотання підтримав завідувач цього підрозділу Б. І. Срезневський (син професора Харківського університету І. Є. Срезневського).

Незабаром результати діяльності В. Н. Каразіна підштовхнули М. Ф. Федорова до розробки проекту повсюдного влаштування шкіл-музеїв – навчальних закладів, де відбувалося б «поєднання знання з освітою, науки з вихованням». Мережа таких закладів мала бути остаточно сформована до 1942 р., тобто до столітньої річниці з дня смерті В. Н. Каразіна [10, с. 147].

Відзначимо, що ідеї М. Ф. Федорова де в чому подібні до системи музейної педагогіки, запропонованої А. Ф. Луньовим, який також прагнув до інтеграції шкільної освіти та всебічного естетичного виховання особистості, поєднання школи та музею.

Задум про влаштування шкіл-музеїв був подібний до запропонованого М. Ф. Федоровим проекту відкриття шкіл-храмів, присвячених Трійці, що також був ювілейним і приурочувався 500-річчю відкриття мощів преподобного Сергія (1892 р.). Філософ об'єднав ці дві пропозиції, послуговуючись як метою створення нового, синтетичного типу освіти, в якому були б інтегровані духовний та світський початок, віра і знання, так і збігом ювілейних років преподобного Сергія та В. Н. Каразіна [7].

Ідеї М. Ф. Федорова щодо можливості вшанування пам'яті В. Н. Каразіна виявилися утопічними і не були реалізовані. Проте, на нашу думку, важливим є вже той факт, що просвітницькі ініціативи, наукова творчість та винахідницька діяльність засновника Харківського університету привернули увагу одного з найбільш оригінальних російських мислителів другої половини ХІХ ст. Це ще раз доводить, що В. Н. Каразін зовсім не був діячем «містечкового» масштабу, як його іноді намагалися зобразити представники критичного каразінознавчого напрямку в історіографії [детальніше див. 4, с. 249 та ін.]. Ми згодні зі словами М. Ф. Федорова про те, що своїми діяннями В. Н. Каразін багато в чому випередив свій час, а його особистість навіть сьогодні оцінена ще далеко не в повній мірі.

Примітки

1. *Багалеї Д. І.* Просветительная деятельность Василия Назаровича Каразина / Д. И. Багалеї. – Х. : Тип. Адольфа Дарре, 1893. – 31 с.
2. *[Бартенев Ю. П.]* В. Н. Каразин и господство над природою / [Ю. П. Бартенев] // Русский архив. – 1892. – Кн. 5. – С. 75–90. – Без подписи.

3. *Борисов И. А.* Вопрос о каразинской метеорологической станции в Москве / И. А. Борисов // Собрание сочинений : В 4 т. / Н. Ф. Федоров ; сост., подгот. текста и коммент. А. Г. Гачевой и С. Г. Семеновой. – М., 1997. – Т. 3. – С. 561–564.
4. *Вовк О. І.* Постать Василя Каразіна в історіографії / О. І. Вовк ; наук. ред. С. М. Куделко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 328 с.
5. *Гачева А. Г.* Комментарии / А. Г. Гачева, С. Г. Семенова // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1995. – Т. 2. – С. 438–493.
6. *В. Н. Каразин* и его опыты в применении атмосферного электричества // Харьковские губернские ведомости. – 1892. – 9 июня.
7. *Федоров Н. Ф.* Два юбилея / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1997. – Т. 3. – С. 127–143.
8. *Федоров Н. Ф.* К вопросу о памятнике В. Н. Каразину / Н. Ф. Федоров, И. А. Борисов // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1997. – Т. 3. – С. 125–127.
9. *Федоров Н. Ф.* Каразин как метеороург, а не метеоролог / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1995. – Т. 2. – С. 260–264.
10. *Федоров Н. Ф.* О соединении школы-храма (религии) со школою-музеем (наукою) / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1997. – Т. 3. – С. 146–147.
11. *Федоров Н. Ф.* Разоружение. Как орудие разрушения обратить в орудие спасения / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1995. – Т. 2. – С. 267–276.

***Вовк О. І.* Проект філософа Н. Ф. Федорова по устрою школ-музеев (к вопросу об увековечивании памяти В. Н. Каразина).**

В статье анализируется интерпретация личности и деятельности основателя Харьковского университета, выдающегося общественного деятеля и естествоиспытателя В. Н. Каразина (1773–1842) со стороны русского философа-космиста Н. Ф. Федорова (1829–1903). Особое внимание уделено проектам Н. Ф. Федорова по увековечению памяти о В. Н. Каразине (в первую очередь, школам-музеям).

Ключевые слова: В. Н. Каразин, Н. Ф. Федоров, увековечение памяти, школы-музеи.

***Vovk O.* Project of the philosopher M. Fedorov on the arrangement of school-museums (on the question of the perpetuation of the memory of V.N. Karazin).**

Interpretation of personality and activity of the founder of Kharkiv University, famous public figure and naturalist Vasyl' Karazin (1773–1842) by russian philosopher-cosmist Nikolai Fedorov (1829–1903) was analyzed in the present paper. Special attention is paid to N. F. Fedorov's projects about memorialization of V. N. Karazin (first of all, schools-museums).

Keywords: V. N. Karazin, N. F. Fedorov, memorialization, schools-museums.